

АНТИЧНА КЕРАМІКА В МАТЕРІАЛАХ ЗОЛЬНИКА 7 ЗАХІДНОГО УКРІПЛЕННЯ БІЛЬСЬКОГО ГОРОДИЩА

Серед значної кількості античної кераміки трапилися зразки різних центрів, які датуються початком VI — першою чвертю V ст. до н. е.

Ключові слова: Східна Європа, Більське городище, зольник, антична кераміка, VI—V ст. до н. е.

Важливою складовою серед матеріалів досліджень Більського городища, яке розкинулося на межі Полтавської та Сумської областей, є предмети імпорту з античних центрів Середземномор'я. Провідне місце серед них посідає амфорна тара, а також столовий та інший посуд. Значну кількість таких артефактів виявлено в останні роки при розкопках зольника 7, розташованого у північно-східному секторі Західного укріплення. На початок розкопок він являв собою пагорб заввишки 0,55 м і діаметром 30,0—35,0 м. Протягом 1997—2003 рр. експедиція Полтавського державного педагогічного університету дослідила всю територію зольника розкопом 35,0 × 35,0 м (рис. 1). Серед виявлених матеріалів нараховується більше шести сотень знахідок імпортованої античної кераміки. Це 1,2 % від зразків місцевого ліпного посуду. До колекції взято близько 100 уламків. Нами оброблено 79, з-поміж яких 26 вінець, п'ять ніжок, 15 ручок і 22 стінки від амфор, а також 11 фрагментів столового кружального посуду.

Коротка інформація про античну кераміку з розкопок зольника 7 міститься в деяких публікаціях (Гавриш 2005, с. 92; 2006, с. 17, 19), але вона має характер попереднього повідомлення. Основна мета цієї статті — ввести до науко-

вого обігу максимально повні дані про ці знахідки та обставини їхнього виявлення.

Відразу відзначимо, що в межах розкопу антична кераміка була поширена нерівномірно з погляду як планіграфії, так і стратиграфії. Це ж стосується також об'єктів — ям. Лише в третині з них трапилися фрагменти античного походження.

Серед **об'єктів** привертає увагу яма 44, розташована за 10,0 м на південний схід від центру зольника (рис. 1). Її можна розглядати як залишки наземної житлової споруди зрубної конструкції, оскільки слідів від опорних вкопаних стовпів каркасу та значної кількості глиняної обмазки стін тут не виявлено. Яма 44 прямокутна в плані із заокругленими кутками, відстань між протилежними стінами становить 5,2 м та 4,2 м. Довгою віссю споруда була орієнтована за лінією схід—захід. Глибина ями від 0,4 м до 0,8 м від рівня материкового суглинку. Центральню-північну частину споруди займала яма — погрібок прямокутної в плані форми зі східцем. Розміри погрібка 2,6 × 1,5 м, глибина — 1,3 м. Заповнення ями було щільно насичене різноманітними артефактами та остеологічними рештками. Уламки античних амфор виявлені у верхній частині заповнення. Це — 12 фрагментів стінок, ручка, частина тулуба, фрагмент ніжки, а також уламок вінця хіось-

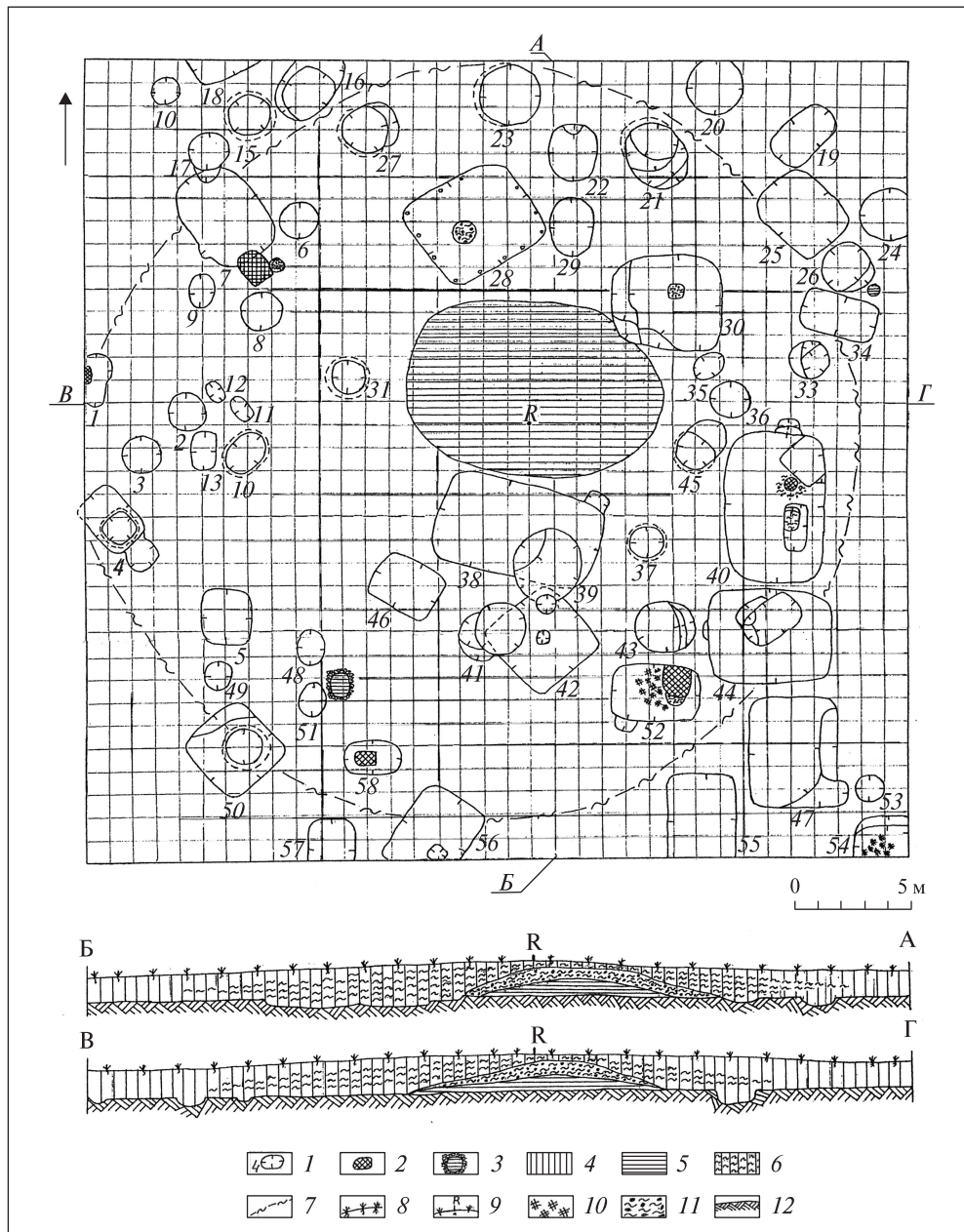

Рис. 1. Західні укріплення Більського городища. Зольник 7, план розкопу 1997–2003 рр. Умовні позначки: 1 — об'єкти (ями) з відповідним номером; 2 — рештки глинобитних печей; 3 — рештки глиняних жертвників з кам'яною обкладкою навколо; 4 — культурні нашарування; 5 — похований чорнозем; 6 — культурні нашарування з домішками попелу; 7 — межа зольної плями на зораній поверхні попелища; 8 — сучасна поверхня попелища, дерн; 9 — основний репер розкопу; 10 — скупчення шматків глиняної обмазки; 11 — зольні нашарування; 12 — материк

кої пухлогорлої амфори, прикрашеної коричневою смугою під краєм (рис. 2, 2). Він відноситься до типу III-A, за В.В. Рубаном, який датував такі амфори від 510 до 480 рр. до н. е. (Рубан 1982, с. 103–104). С.Ю. Монахов подібний посуд відносить до типу III-B і датує першою половиною V ст. до н. е. (Монахов 2003, с. 16–17). На наш погляд, комплекс археологічних знахідок у заповненні ями 44 можна датувати першою чвертю V ст. до н. е.

В ямі 42 прямокутної в плані форми знайдено фрагмент столової закритої посудини, вірогідно, північно-іонійського походження. Середня частина прикрашена горизонтальною смугою коричневого лаку, нижня — променями (рис. 3, 1), що дозволяє датувати її першою половиною VI ст. до н. е. (Cook, Dupont 1998, p. 55, fig. 8.20).

Поодинокі фрагменти стінок античних амфор, які важко ідентифікувати, також трапи-

лися в заповненні ще більше десятка ям (6, 15—17, 22—25, 34, 42, 43, 54—56). Найвірогідніше, вони відносяться до середини VI — першої половини V ст. до н. е.

Значна кількість предметів античного імпорту зафіксована в культурному шарі. Матеріал розділено, перш за все, за місцем знахідки: в зольнику та поза його межами. Крім того, розподіл грецького імпорту за глибинами показав, що його можна віднести до двох основних груп, зразки яких знайдені на глибині 0,25—0,75 м та 0,75—1,25 м.

У зольнику виявлено незначну кількість зразків античної кераміки. В основному це фрагменти столового посуду. Більшість походить з південно-східної частини зольника. На глибині 0,75—1,00 м зафіксовано три уламки столового посуду іонійського походження. З поміж них — фрагмент триствольної ручки північно-іонійської ойнохої першої половини VI ст. до н. е. Посудина виготовлена з глини світло-коричневого кольору, поверхня вкрита жовтим ангобом. Крайні стовпи ручки покриті коричневим лаком (рис. 3, 2). В межах першої половини VI ст. до н. е. може бути датований уламок стінки іонійської закритої посудини із зображенням трикутника вершиною вниз (рис. 3, 3). Третій фрагмент відноситься до іонійського кіліка VI ст. до н. е., прикрашеного коричневими смугами (рис. 3, 7).

На глибині 0,75 м знайдено уламок стінки кільцеподібної закритої посудини — аска. Нижня частина його прикрашена широкою смугою коричневого лаку (рис. 3, 6). Такий посуд відомий для другої половини VI ст. до н. е. (див. приміром: Скуднава 1945; 1988, с. 13, 58, 77, 82, 95, 96, 99).

З верхньої частини шару зольника (глибина 0,5 м) походить фрагмент вінця античної амфори. На її горлі нанесений круглий знак — діпінто (рис. 4, 1). Посуд з подібним профілем зазвичай відносять до амфор зі складнопрофільованою ніжкою (протофасоська серія, за І.Б. Зеест; див.: Монахов 2003, с. 41). Цілий екземпляр кінця VI — початку V ст. до н. е. виявлено в ямі 6 на зольнику 5 Західного Більська (Задников 2005, с. 270, 274, рис. 2, 2). Традиційно їх відносять до виробництва невідомих центрів Північної Егеїди (Монахов 2003, с. 38). Нещодавно П. Дюпон на основі аналізів глини висловив припущення про ймовірне виробництво подібних амфор на Хіосі (Dupont 2006, с. 20—21). У верхній частині зафіксовано також уламок ніжки червоноглиняної лесбоської амфори (рис. 4, 2) другої половини VI ст.

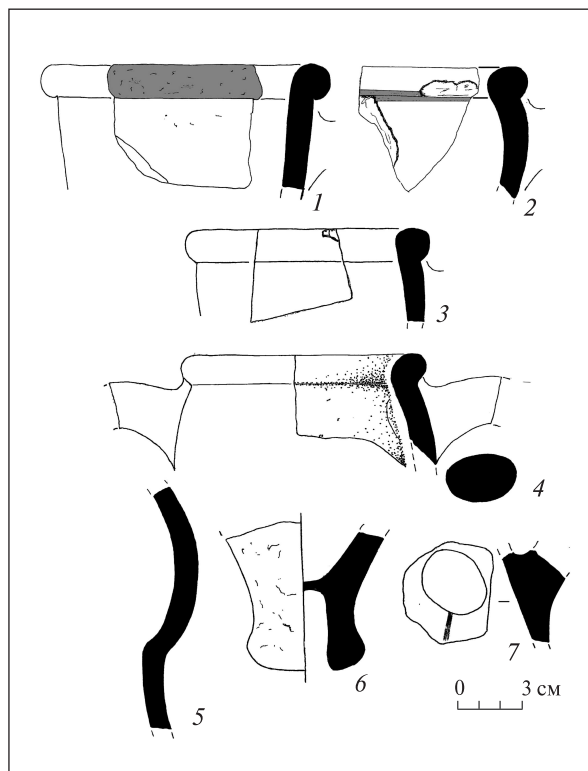

Рис. 2. Зольник 7. Фрагменти хіоських амфор: 1, 3—7 — культурний шар за межами зольника; 2 — яма 44

до н. е. (Рубан 1990, с. 17—18; Монахов 2003, с. 48). Можливо, ці фрагменти випадково потрапили в зольний насип, оскільки вони хронологічно відрізняються від знайденого тут столового посуду.

До столової кераміки відноситься уламок стінки закритої посудини. Зовнішня її поверхня прикрашена смугами коричневого лаку, між якими смуги пурпуру (рис. 3, 5). Посудина датується серединою VI ст. до н. е.

Рідкісною знахідкою є уламок вінця світлоглиняного лутерія (рис. 3, 8). Подібні були поширені в другій половині VI — на початку V ст. до н. е. (Зеест, Марченко 1962, с. 150—151; Лейпунська 1980, с. 33—36). Більський екземпляр відноситься до часу припинення функціонування зольника і датується другою половиною VI ст. до н. е.

У ріллі над зольником знайдено фрагмент аска — кільцеподібної посудини (рис. 3, 4), звичної для другої половини VI ст. до н. е. (Скуднава 1945; 1988, с. 13).

Основна частина античної кераміки виявлена в культурному шарі за межами зольника — на захід, північний захід і південний схід від центру зольника. Грецький імпорту тут траплявся від глибини 1,25 м від сучасної поверхні. На цій глибині знайдено незначну кількість

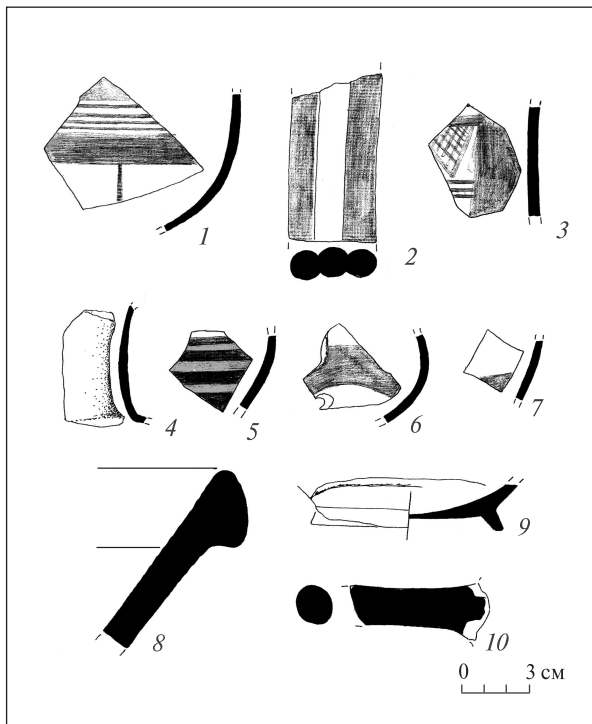

Рис. 3. Зольник 7. Античний столовий посуд: 1 — яма 42; 2–8 — шар зольника; 9 — шар поза межами зольника

стінок (33 фрагменти) та два уламки вінець античних амфор. Глина одного з них червоно-коричневого кольору, з включенням піску та вапняку, в місці з'єднання стінки з горлом — невеликий рельєфний валик (рис. 5, 4), наявність якого вказує на ймовірне самоське походження виробу. С.Ю. Монахов подібні амфори відносить до варіанту I самоського посуду та датує їх від кінця VII до третьої чверті VI ст. до н. е. (Монахов 2003, с. 26–27). Більський екземпляр за даними стратиграфії може бути віднесений до першої половини VI ст. до н. е.

Інший уламок вінець належить сіроглиняній лєсбоській амфорі. Під її вінцем є невеликий уступ, відстань до нижнього краю вінець становить 2,0 мм (рис. 4, 8). Посуд з подібним уступом досить часто трапляється у Північному Причорномор'ї і типовий для другої половини VI — початку V ст. до н. е. (Рубан 1990; Монахов 2003, с. 45–47, рис. 28, 1). Проте, зважаючи на профілювання вінець, наш екземпляр відноситься до кінця VI — початку V ст. до н. е.

На глибині від 0,75 до 1,00 м від рівня сучасної поверхні знайдено майже сотню уламків грецького посуду, більшість з них — стінки амфор. Фрагменти вінець відносяться до клазоменської, хіоських і протофасоських амфор. Більшість знахідок концентрувалася в південно-східному секторі зольника, але вони

типові і для східних та північно-східних ділянок розкопу.

Відмітимо уламок вінець клазоменської амфори, по краю якої нанесена смуга коричневого лаку (рис. 4, 3). За профілем вінець вона близька до тих, що були поширені до початку V ст. до н. е. Хіоські амфори представлені невеличкою частиною вінець пухлогорлої посудини (рис. 2, 4), типової для початку V ст. до н. е. (Рубан 1982, с. 103–107).

Чотирма уламками вінець у вигляді валика, відігнутого назовні, репрезентовані амфори зі складнопрофільованою ніжкою або протофасоські (за І.Б. Зеест). Нижня частина вінець має рівний край, під яким знаходиться вузький жолобок (рис. 6, 1, 4–6). Амфори з таким профілем вінець типові для кінця VI — початку V ст. до н. е. (Зеест 1960, с. 79–80; Абрамов 1993, с. 30; Монахов 2003, с. 38–42). Більшість дослідників підтримує думку П. Дюпона про їхнє виробництво в Абдерах (Монахов 2003, с. 38).

Слід підкреслити, що в цьому шарі вперше з'явилися уламки хіоських пухлогорлих, кла-

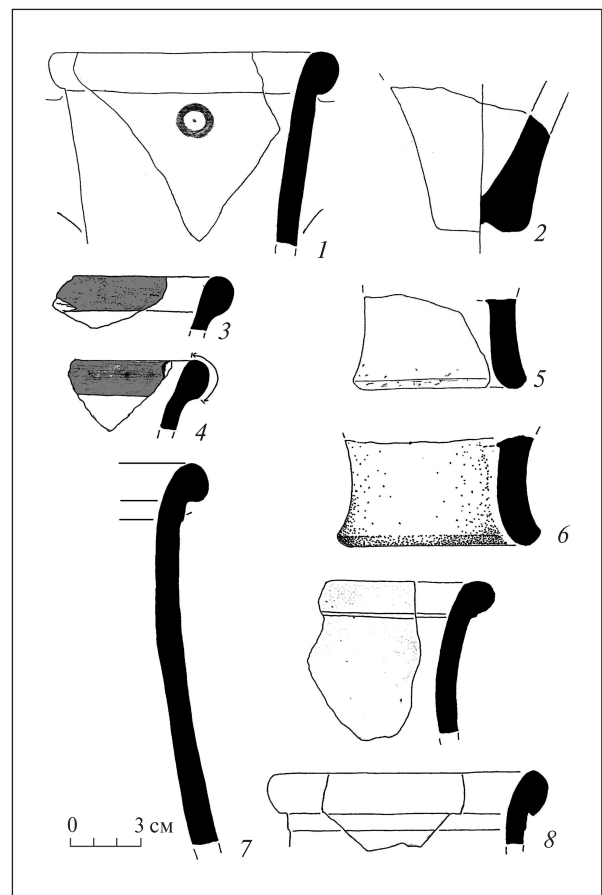

Рис. 4. Зольник 7. Антична кераміка: 1, 2 — фрагменти з шару зольника; 3–9 — фрагменти із позазольного насипу

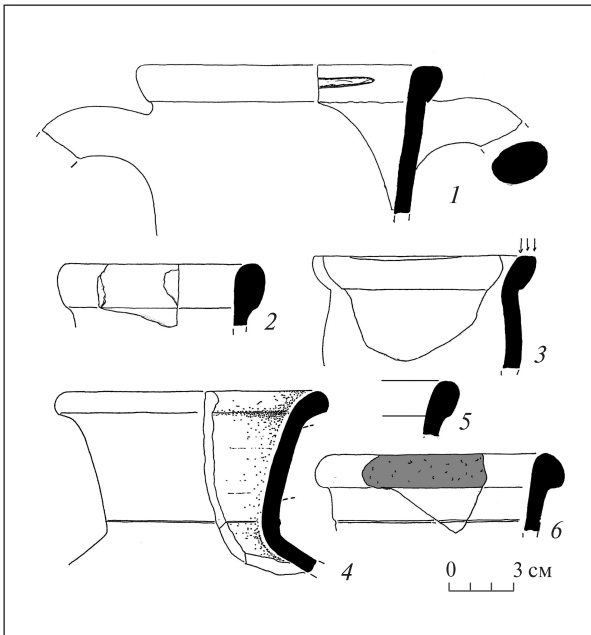

Рис. 5. Зольник 7. Уламки античних амфор із шару поза зольником

зоменських і протофасоських амфор, звичні для кінця VI — початку V ст. до н. е.

У культурному шарі на глибині від 0,25 до 0,75 м знайдено більшість античної кераміки, яка представлена уламками стінок амфор. Близько половини з них виявлено на глибині 0,5 м. Вони траплялися по всій площі розкопу, за винятком центру зольника. За найбільшою концентрацією знахідок, близько 50 %, виділяється південно-східний сектор розкопу, де розташовані ями та споруди 40, 44, 47 і 55. У самому кутку розкопу на глибині 0,75 м зафіксовано скупчення (21 фрагмент) уламків амфори з діаметром корпуса 35,0 см (Гавриш 2005, с. 92). Розвал неповний, збереглася тільки середня частина тулуба. Глина коричневого кольору, включає значну кількість слюди та вапняку, що характерно для так зв. протофасоських амфор кінця VI — початку V ст. до н. е. Мешканці Більського городища намагалися реставрувати цю тару, просвердливши дірочки для з'єднання розломів. Такий спосіб відновлення довізної амфорної, а також місцевої ліпної тари для сипких речовин зафіксований кілька разів при розкопках зольника 7. Загалом він був поширений на Більському городищі та інших пам'ятках лісостепу сучасної України.

Уламки клазоменських амфор, знайдені на цій глибині, представлені фрагментом вінця, прикрашеного коричневою фарбою та двома ніжками кінця VI — початку V ст. до н. е. (рис. 4, 4—6).

Амфори Хіоса репрезентовані вінцями, ручками та ніжкою. Один уламок вінця відноситься до типу амфор з прямим горлом. Край прикрашений червоною фарбою (рис. 2, 1). Ніжка має глибоку ямку (рис. 2, 6). За типологією В.В. Рубана, ніжки відносяться до I—II типів і датуються 550—510 рр. до н. е. (Рубан 1982, с. 99—103). До кінця VI — початку V ст. до н. е. належить вінце амфори (рис. 2, 3). Одним з найпізніших зразків, знайдених на зольнику, є уламок горла хіоської амфори з перехватом (рис. 2, 5) — елементом, який зазвичай характерний для другої чверті V ст. до н. е. (Монахов 2003, с. 17—18).

Окремо вкажемо декілька уламків хіоських амфор з тонкою смугою червоного лаку під ручкою та на ній (рис. 2, 7), що датуються кінцем VI — початком V ст. до н. е. (ранньопухлогорлий варіант, за: Монахов 2003, с. 16—18).

Значною кількістю в розкопі представлені амфори зі складнопрофільованою ніжкою або протофасоські, вінце яких має вигляд валика, під яким зроблено підрізку, або жолобок (рис. 5, 1; 6, 2, 3, 7, 8), що дозволяє віднести їх до кінця VI — початку V ст. до н. е. На розораній поверхні зольника трапився уламок ніжки протофасоської амфори (рис. 6, 9).

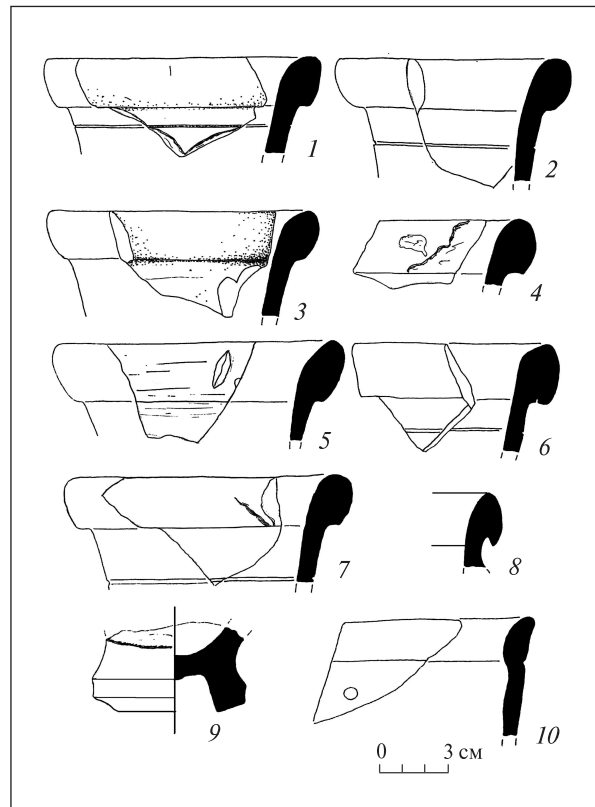

Рис. 6. Зольник 7. Уламки античних амфор із шару поза зольником

Дата	Кераміка	Столовий посуд	Хіос	Лесбос	Клазо-мени	Протофасос	Фасос	Інші
475 р. до н.е.								 Менда
500 р. до н.е.								 Невідомий центр
550 рр. до н.е.								
600 р. до н.е.							 Самос 0 3cm	

Рис. 7. Зольник 7. Хронологічна позиція зразків грецької кераміки

На цій глибині зафіксовано червоноглиняний посуд лесбоського або еолійського виробництва. Знайдено два уламки вінця з підрізкою під краєм (рис. 4, 7, 9), характерних для кінця VI — початку V ст. до н. е.

Доволі рідкісною є знахідка уламка вінця амфори виробництва Менди (рис. 6, 10; див.: Монахов 1999, с. 120, табл. 38, 2). Амфори з подібним вінцем зазвичай датують кінцем другої—третьої чверті V ст. до н. е. (Монахов 1999, с. 106, 128, табл. 42, 2; 2001, с. 58, рис. 1, 5), але, на наш погляд, все ж її слід датувати в межах другої чверті V ст. до н. е. На глибині 0,5 м знайдено три уламки амфор виробництва Фасос (рис. 5, 2, 3, 5) першої половини V ст. до н. е. Глина червоного кольору з включенням слюди. До невідомого центру належить фрагмент вінця амфори з підрізкою (рис. 5, 6). По краю збереглася червона фарба.

Столовий посуд представлено уламком денця сіроглиняного горщика або глека (рис. 3, 9) і ручкою чернолакового кіліка виробництва Аттики, який можна датувати кінцем VI — початком V ст. до н. е. (рис. 3, 10). Подібний сіроглиняний посуд знайдено на Люботинському та Мотронинському городищах, де вони

відносяться до другої половини VI — початку V ст. до н. е. (Шрамко 1998, с. 125; Бессонова, Скорый 2000, с. 81—82). Сіроглиняний посуд відомий і на інших зольниках Західного укріплення Більського городища (Задников 2005, с. 274). Вірогідно, він надходив із Ольвії, де його виробляли вже у VI ст. до н. е. (Буйських 2006; Крапівіна 2007). На глибині 0,75 м знайдено невеликий уламок стінки закритої посудини іонійського виробництва, що датується другою половиною VI ст. до н. е.

Таким чином, античний керамічний імпорт з культурного шару зольника представлено столовим посудом північно-іонійського виробництва першої половини VI ст. до н. е. Значно ширше датується грецький посуд з культурного шару за межами зольника. Найбільший відсоток становлять протофасоські амфори, які виготовляли наприкінці VI — першій половині V ст. до н. е., — 22 % від загальної кількості обробленого античного матеріалу. Друге місце посідають хіоські пухлогорлі амфори кінця VI — першої чверті V ст. до н. е. (510—470 рр. до н. е.) — 13 %. Імпорт з Клазомен датується кінцем VI — початком V ст. до н. е. і становить 7,0 %. Амфори фасоського виробництва пер-

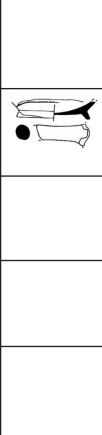

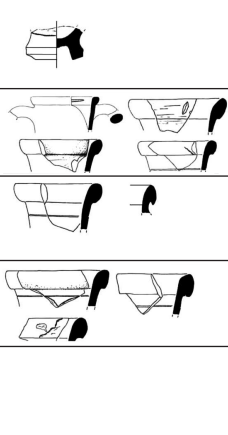
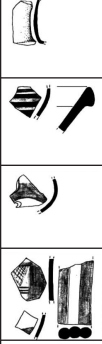
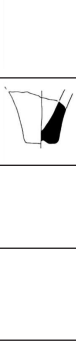
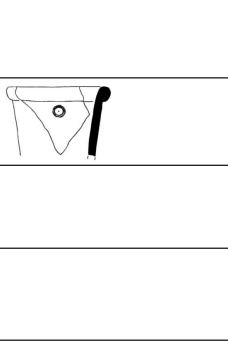
Шар (м)	Кераміка	Столовий посуд	Хіос	Лесбос	Клазо-мени	Протофасос	Фасос	Інші
		Культурний шар за зольником	-0,25 (П.М.) -0,50 -0,75 -1,0 -1,25					
Культурний шар зольника	-0,25 -0,50 -0,75 -1,0							

Рис. 8. Зольник 7. Розподіл античної кераміки за глибиною залягання

шої половини V ст. до н. е. також нараховують приблизно 7,0 %, червоноглиняні лесбоські — 5,0 %. Сіроглиняні амфори Лесбоса другої половини VI — початку V ст. до н. е., посуд виробництва Менди та Хіоса другої чверті V ст. до н. е. становлять близько 2,0 %. Столові зразки представлені імпортом із Аттики та Ольвії, звідки надходив сіроглиняний посуд.

Зауважимо, що подібні до розглянутих із зольника 7 амфори відомі з Більського городища та інших синхронних поселень і курганних могильників Лісостепу (див.: Онайко 1966; Шрамко 1987; Бессонова, Скорый 2000; Бандуровський 2001; Задников 2004 та ін.).

Виявлений у нижній частині шару зольника (глибина 0,75—1,00 м) античний імпорт відноситься до початку VI ст. до н. е. Це дозволяє стверджувати, що формування зольного насипу

розпочалося не раніше кінця VII ст. до н. е. і припинилося приблизно в середині VI ст. до н. е. Найбільша кількість античного посуду знайдена за межами зольника і свідчить про те, що культурні рештки тут накопичувалися в межах другої половини VI — першої чверті V ст. до н. е., більш інтенсивно — від кінця VI — в першу чверть V ст. до н. е. (рис. 7; 8), що характерно і для цього городища, і для пам'яток усього лісостепу Подніпров'я (Онайко 1966; Задников 2004). Асортимент античних амфор представлений уламками клазоменських, хіоських, протофасоських, фасоських і лесбоських амфор. Столовий посуд цього часу надходив з Іонії та Аттики через міста Північного Причорномор'я. Найпізніші матеріали свідчать про те, що життя на цій ділянці затухло в другій чверті V ст. до н. е.

Абрамов А.П. Античные амфоры. Периодизация и хронология. — М., 1993 (Боспорский сборник. — 3).

Бандуровський О.В. Античні амфори з курганів скіфського періоду Лівобережної лісостепової України // Археологія. — 2001. — № 1. — С. 68—79.

Бессонова С.С., Скорый С.А. Мотронинское городище скифской эпохи (по материалам раскопок 1988—1996 гг.). — К.; Краков, 2000.

- Буйских С.Б.* Серая керамика как этнопоказатель греческого населения Нижнего Побужья в VI—V вв. до н. э. // Боспорские исследования. — 2006. — **11**. — С. 29—57.
- Гавриш П.Я.* Завершення досліджень на попелищі № 7 у Західній фортеці Більського городища // АДУ 2003—2004 рр. — К.; Запоріжжя, 2005. — С. 91—94.
- Гавриш П.Я.* Основні підсумки дослідження попелища № 7 у Більському городищі // АЛЛУ. — 2006. — **1** (19). — С. 11—20.
- Задников С.А.* К вопросу о развитии античного импорта в Лесостепи (по материалам новых исследований Бельского городища) // Проблемы истории и археологии Украины. — Харьков, 2004. — С. 33—34.
- Задников С.А.* Комплекс античных амфор из раскопок Западного укрепления Бельского городища // Древности 2005. — Харьков, 2005. — С. 268—274.
- Зеест И.Б.* Керамическая тара Боспора. — М., 1960.
- Зеест И.Б., Марченко И.Д.* Некоторые типы толстостенной керамики из Пантикапея // Пантикапей. — М., 1962. — С. 149—165 (МИА. — **103**).
- Кранівіна В.В.* Сіроглиняна кераміка Ольвії VI—V ст. до н. е. // Археологія. — 2007. — № 1. — С. 98—106.
- Лейпунська Н.О.* Лутерії з Ольвії // Археологія. — 1980. — **33**. — С. 32—46.
- Монахов С.Ю.* Греческие амфоры в Причерноморье. Комплексы керамической тары. — Саратов, 1999.
- Монахов С.Ю.* Мендеевский импорт в Причерноморье в V—IV вв. до н. э. // Боспорский феномен: колонизация региона, формирование полисов, образование государства. Мат-лы Междунар. науч. конф. — СПб., 2001. — Ч. 2. — С. 57—65.
- Монахов С.Ю.* Греческие амфоры в Причерноморье. Типология амфор ведущих центров-экспортеров товаров в керамической таре. Каталог-определитель. — М.; Саратов, 2003.
- Онайко Н.А.* Античный импорт в Приднепровье и Побужье в VII—V вв. до н. э. — М., 1966 (САИ. — Вып. Д1-27).
- Рубан В.В.* О хронологии раннеантичных поселений Бугского лимана (по материалам хиосских амфор) // Материалы по хронологии археологических памятников Украины. — К., 1982. — С. 96—113.
- Рубан В.В.* О хронологии красноглиняных амфор с коническими ножками VII—V вв. до н. э. // КСИА. — 1990. — **197**. — С. 12—19.
- Скуднова В.М.* Кольцеобразные сосуды с перекидной ручкой из Ольвии // Труды отдела истории и культуры античного мира. — Л., 1945. — Т. I. — С. 131—140.
- Скуднова В.М.* Архаический некрополь Ольвии. — Л., 1988.
- Шрамко Б.А.* Бельское городище скифской эпохи (город Гелон). — К., 1987.
- Шрамко Б.А.* Люботинское городище // Люботинское городище. — Харьков, 1998. — С. 9—131.
- Cook R.M., Dupont P.* East Greek Pottery. — L.; N.Y., 1998.
- Dupont P.* Archaic Greek Transport amphoras: some recent advances // Международные отношения в бассейне Черного моря в скифо-античное время. Сб. статей по мат-м XI Междунар. науч. конф. — Ростов-на-Дону, 2006. — С. 20—26.

Надійшла 30.11.2010

С.А. Задников, П.А. Гавриш

АНТИЧНАЯ КЕРАМИКА В МАТЕРИАЛАХ ЗОЛЬНИКА 7 ЗАПАДНОГО УКРЕПЛЕНИЯ БЕЛЬСКОГО ГОРОДИЩА

Публикуется античная керамика из зольника 7 Западного укрепления Бельского городища (исследования 1997—2003 гг.). На площади 1125 м² обнаружено около шести сотен фрагментов греческой посуды, представленной в основном обломками амфор. Обработано 79 образцов, среди которых от амфор 26 обломков венчиков, 15 ручек, пять ножек и 22 стенки, а также 11 фрагментов столовых сосудов.

Образцы античной керамики встречены как в объектах, так и культурном слое. Например, в яме 44 найден фрагмент венчика хиосской пухлогорлой амфоры, датирующейся 510—480 гг. до н. э., а из ямы 42 происходит обломок столового закрытого сосуда, вероятно, кувшина или ойнохои северо-ионийского происхождения первой половины VI в. до н. э. Единичные фрагменты амфорных стенок встречены и в других ямах (6, 15—17, 22—25, 34, 42, 43, 54—56).

Основная часть керамики найдена в культурном слое раскопа. Материал разделен по месту обнаружения: в зольной насыпи и за ее пределами — на межзольничном пространстве, а также по глубине залегания (0,25—0,75 м и 0,75—1,25 м).

В слое зольника встречено небольшое количество античной керамики. Находки амфор единичны, а среди немногочисленной столовой посуды есть фрагменты сосудов северо-ионийского производства первой половины VI в. до н. э.

В слое за пределами зольника картина несколько иная. Ассортимент греческой керамики здесь более разнообразен. Наибольший процент составляют протофасосские амфоры, датирующиеся концом VI — первой половиной V в. до н. э., — 22 % от общего количества обработанного античного материала. Остальные образцы представлены: хиос-

ские пухлогорлые амфоры конца VI — первой четверти V в. до н. э. (510—470 гг. до н. э.) — 13 %, из Клазомен конца VI — начала V в. до н. э. — 7,0 %, амфоры фасосского производства первой половины V в. до н. э. — тоже около 7 %, красноглиняные лесбосские — 5,0 %. Сероглиняные амфоры Лесбоса второй половины VI — начала V в. до н. э., сосуды производства Менды и Хиоса второй четверти V в. до н. э. составляют около 2,0 %. Столовая посуда представлена импортом из Аттики и Ольвии. От ольвиополитов поступала и сероглиняная керамика.

Распределение античного импорта по глубинам показало, что фрагменты, найденные в зольнике на глубине 0,75—1,00 м, относятся к началу VI в. до н. э., что позволяет определить время формирования отложений под зольником в промежутке от конца VII — до середины VI в. до н. э.

Наибольшее количество античной посуды обнаружено за пределами зольной насыпи. Она свидетельствует о том, что культурные остатки здесь накапливались в пределах второй половины VI — первой четверти V вв. до н. э. Расцвет античного импорта приходится на конец VI — первую четверть V в. до н. э. Среди образцов греческой керамики выделяются клазоменские, хиосские, протофасосские, фасосские и лесбосские центры производства. Столовая посуда поступала из Ионии и Аттики через города Северного Причерноморья. Самые поздние материалы свидетельствуют о том, что жизнь на этом участке прекратилась во второй четверти V в. до н. э.

S.A. Zadnikov, P.Ya. Havrysh

ANCIENT GREEK CERAMICS FROM THE EXCAVATIONS OF BURNT MOUNT 7 AT THE WESTERN FORTIFICATION OF BILSK HILL-FORT

Published are Ancient Greek ceramics from Burnt Mount 7 at the Western fortification of Bilsk hill-fort (studies of 1997—2003). About six hundred of Greek wares fragments represented mainly by amphorae fragments were found on the area of 1125 m². 79 examples were processed among which there were amphorae fragments: 26 rims fragments, five stems, and 22 walls fragments, and also 11 fragments of tableware.

Ancient Greek ceramics specimens are found both in the objects, and in the cultural layer. For instance, in the pit 44 a rim fragment of a Chiot round-neck amphora dated by 510—480 BC was found, and a fragment of a closed-shape table vessel, perhaps of a pitcher or an oinochoe of the North Ionian origin of the first half of the 6th c. BC, comes from pit 42. Single fragments of amphorae walls are also found in other pits (6, 15—17, 22—25, 34, 42, 43, 54—56).

Bulk of ceramics was found in cultural layer of the excavation area. Material was divided by the place of find: from the burnt mound and from outside of it (in the area between burnt mounds and also within the deposition depth of 0,25—0,75 m and 0,75—1,25 m).

In the layer of the burnt mound some Ancient Greek ceramics were discovered. Amphorae finds are rare, and among a few tableware there are fragments of North Ionic production of the first half of the 6th c. BC.

Situation in the layer outside the burnt mound is some different. The range of Greek ceramics is more diverse here. The highest percentage is represented by the proto-Phasos amphorae dated from the end of the 6th c. to the first half of the 5th c. BC, which is 22 % of general amount of processed Ancient Greek material. The remaining specimens are as follows: 13 % are Chiot round-neck amphorae of the late 6th c. and the first quarter of the 5th c. BC (510—470 BC), 7 % are from Klazomenai of the late 6th c. BC and the early 5th c. BC, also 7 % are amphorae of the first half of the 5th c. produced in Phasos, and 5 % are red-clay Lesbosian amphorae. Grey-clay amphorae of Lesbos of the second half from the 6th c. to the early 5th c. BC and vessels produced in Menda and Chios of the second half of the 5th c. make about 2 %. Tableware is represented by imported vessels from Attike and Olbia. Grey-clay ceramics also came from Olbia.

Distribution of Ancient Greek import by depths showed that fragments found in the burnt mound in the 0,75—1,00 m depth belonged to the early 6th c. BC which allowed the authors to determine the period of formation of deposits under the burnt mound within the limits from the late 7th c. to the middle of the 6th c. BC.

The highest number of Ancient Greek wares was found outside the burnt mound. It evidences that the cultural remains were accumulating here within the period from the second half of the 6th c. to the first quarter of the 5th c. BC. The height of the Ancient Greek import occurred from the late 6th c. to the first quarter of the 5th c. BC. Among the Greek ceramics there are distinguished Klazomenaian, Chiot, proto-Phasos, Phasos and Lesbos manufacture centres. Tableware came from Ionia and Attike through the cities of the north coast of the Black Sea. The latest materials evidence that life at this area seized in the second quarter of the 5th c. BC.